

הוספתי את העדים שלמטה, למרות שכבר היו לי עדים בשורה העליונה, כי **אנא, לרבות בעדים הוא דעבדי!** רציתי להרכות בעדים כדי לפרסם יותר את הדבר.

ומתרצת הגמרא: **קסבר רבי יוחנן, שכל כי האי גוונא**, במקרה כזה שיש גם עדים בשורה אחת עם השטר וגם עדים בשורה שלמטה, **אין מקיימין אותו מן העדים שלמטה, אלא מן העדים שלמעלה החתומים בשורה אחת עם השטר.**⁽⁶⁹⁾

גופא: אמר רב: שטר הבא הוא ועדיו על המחק, כשר.

ואם תאמר: מוחק וחוזר ומוחק, מדוע לא קטג-א נחשוש שמא הוא ימחוק את השטר ויכתוב אחר במקומו, שהרי במילא השטר כתוב על נייר, ובכל זאת שטר מחוק אנו מכשירים אותו היות והעדים גם חתומים על אותו

גייז ליה לעילאי, שמא הוא יחתוך את כל השטר עד אותה שורה ריקה, **וכתב מאי דבעי**, ויכתוב שם תוכן חדש, **והתימי מהדי**. והרי העדים שלמטה חתומים ומאשרים את הנכתב לעיל!

ומתרצת הגמרא: **קא סבר רבי יוחנן: שטר הבא הוא בשיטה אחת שיש בו רק שורה אחת ועדיו בשיטה אחרת תחתיה, פסול**. ולכן אין לחשוש שמא הוא יכתוב תוכן חדש באותה שורה הריקה.⁽⁶⁸⁾

ומקשה הגמרא: **וליהוש דלמא כתב הוא ועדיו בשיטה אחת**, שמא הוא יחתוך את כל השטר, ויכניס באותה שורה ריקה שבין השטר לעדים תוכן חדש וגם עדים מזוייפים. שהרי אם השטר והעדים הם באותה שיטה אמרנו שהוא כשר. וכשיבוא לגבות בשטר הזה, הוא יקיים את חתימות העדים האמתיים שלמטה. **ואמר**, הוא יאמר, לכן

68. מאותו הטעם שאין למדין משיטה אחרונה, כיון שדרך העדים להרחיק את חתימתם מהשטר שורה אחת יש לחשוש שמא המלוה יוסיף באותה שורה דברים כרצונו. וגם כאן אם נכשיר שטר כזה יוכל המלוה לחתוך את כל השטר ולכתוב שטר חדש באותה שורה. רשב"ם.

והקשו תוס', שמטעם זה היה לנו לפסול גם שטר הבא הוא ועדיו בשיטה אחת. שהרי גם הבית דין דרכם להרחיק את האשרתא מהשטר שורה אחת, ויש חשש שבכל שטר שיש בו אשרתא יכתוב המלוה שם שטר שהוא ועדיו בשיטה אחת? [פירוש דבריהם, שכמו בהרחיק העדים מן הכתב שורה אחת איננו פוסלים אותו, אלא אדרבה, לפי שהדרך הוא כן אנו מכשירים אותו. ולעומת זאת, אנו אומרים שאין למדים משיטה אחרונה ואנו פוסלים שטר שהוא בשיטה

69. כתבו התוס', מאחר שלמדנו בסוגייתנו שצריך לפסול כל שטר שעלולים לזייף אותו,

69. כתבו התוס', מאחר שלמדנו בסוגייתנו שצריך לפסול כל שטר שעלולים לזייף אותו,

והקשו תוס', שמטעם זה היה לנו לפסול גם שטר הבא הוא ועדיו בשיטה אחת. שהרי גם הבית דין דרכם להרחיק את האשרתא מהשטר שורה אחת, ויש חשש שבכל שטר שיש בו אשרתא יכתוב המלוה שם שטר שהוא ועדיו בשיטה אחת? [פירוש דבריהם, שכמו בהרחיק העדים מן הכתב שורה אחת איננו פוסלים אותו, אלא אדרבה, לפי שהדרך הוא כן אנו מכשירים אותו. ולעומת זאת, אנו אומרים שאין למדים משיטה אחרונה ואנו פוסלים שטר שהוא בשיטה

אמקום עדים מעיקרא, שמא בעל השטר ישפוך תחילה דיו על מקום חתימת העדים לפני חתימתם, ומחיק ליה את הדיו. ואחר כך הוא יכתוב את השטר הראשון על כל השטר וגם על מקום העדים, ושוב ימחוק את הכל. ואחר כך יכתוב פעם נוספת, ויחתים עליו את העדים. ובשלב זה נמצא שנוסח השטר כתוב על נייר שהוא מחוק פעם אחת, ואילו העדים חתומים על נייר שמחוק פעמיים.⁽⁷⁰⁾ דכי הדר מחיק ליה להאי, וכאשר הוא ימחוק לאחר מכן את

נייר, ואם כן, כיצד נוכל להכיר אם ימחוק אותו שוב?

תשובתך, אינו דומה נמחק פעם אחת לנמחק שתי פעמים. אם ימחוק את השטר פעם נוספת ויכתוב שטר אחר שם, הרי יכירו את הזיוף, שהשטר עצמו כתוב על נייר מחוק פעמיים, ואילו העדים חתומים על נייר שהוא מחוק רק פעם אחת.

ומקשה הגמרא: וליחוש דלמא שדי דיותא

השטר כשר, אין לפסול גם כשאפשר לזייף שם. ולכן יכולים העדים לחתום זה ליד זה אפילו בשטר שנשאר בו גליון.

ובאופן שהעדים חתמו בסוף השורה זה ליד זה, דנו התוס' אם יש צורך לשטר בתחילת אותה שורה, שאם יחתך יהא פסול אם לאו. שלכאורה יש לפסול שטר הבא לפנינו כך מחשש שמא באותו חתך היה השטר האמיתי שהיה בו רק שורה אחת ולמעלה היה ריק, והמלוה חתך את תחילת השורה וכתב שטר אחר למעלה.

אולם יש לומר, שאין לחשוש לכך כי הלוה לא היה שוטה להשאיר למעלה בשטר חלק, כי אז המלוה יוכל לחתוך למטה ולכתוב שטר חדש למעלה. ואם כן, הרי שיכולים העדים לחתום בסוף השורה אפילו זה אצל זה ולא נפסול את השטר בגלל שאפשר לזייף בתחילת השורה, שהרי אין צורך לשטר באותו חלק.

70. לכאורה קשה, הרי העדים יבחינו שמקום חתימתם שונה מיתר השטר. אלא, כתבו התוס', שמכאן ראייה שרק על הכתב אפשר להבחין בין מחוק פעם אחת למחוק פעמיים ולא על המחוק עצמו [ראה הערה 73].

ושוב כתבו, שאין ראייה. שאפשר לומר שרק בית דין יכולים להבחין בטיב המחיקות ועליהם

לכן צריך ליהרר בכל שטר או כתיבה שנשאר להם גליון [שוליים] מהצדדים, שלא יחתמו העדים זה ליד זה בשורה אחת, כי המלוה יוכל לחתוך את כל השטר ולהשאיר רק את החתימות ולכתוב שטר חדש בצד העדים ויהא שטר הבא הוא ועדיו בשיטה אחת, שכשר. אלא יחתמו זה תחת זה שאז אין לחשוש כלום. שאם הוא יכתוב בצד העד האחד "אני פלוני החתום חייב לפלוני מנה" ויוכל לתבוע ממנו מדין הוציא עליו כתב ידו, עדיין אין לנו לפסול את השטר בשל כך, מאחר שהוא עצמו אפסיד אנפשיה שהוא גרם לכך שחתם במקום שנשאר גליון שאפשר לזייף ולהוסיף שם דברים. ורק במקום שעלול ליגרם נזק לאנשים אחרים, אנו פוסלים את השטר כגון אם היו חותמים זה ליד זה שהמלוה יכול לעשות בגליון שטר ממש עם שני עדים ולגבות מאנשים אחרים. וגם בשטר שאין בו גליון, צריך ליהרר שלא יחתמו העדים בסוף השורה זה ליד זה, כי אז אפשר לכתוב שטר חדש בתחילת השורה אלא יחתמו שם זה תחת זה.

ושוב כתבו, שאין לפסול רק כשאפשר לזייף באותו חלק של השטר שהוא צורך השטר שאי אפשר לחותכו ואם היה חתוך היה השטר פסול. כגון בין העדים לשטר. אבל במה שאינו צורך השטר, כגון הגליון שאף אם היה חתוך היה

הם לא יפסלו אותנו, היות והוי ליה, הוא ועדיו על המחק, שכשר לדברי רב!?

ומתרצת הגמרא: **דכתבי הכי**, במקרה שהעדים חותמים על המחק והשטר כתוב על נייר חלק, הם כותבים כך: **אנחנא סהדי**, **חתמנא על מחקא**, אנחנו העדים חתמנו על נייר מחוק, ו**שטרא** והשטר עצמו **כתב על ניירא** כתוב על נייר חלק. וממילא הוא לא יכול למחוק את השטר.⁽⁷¹⁾

ודנה הגמרא: **דכתבי היכא**, היכן הם כותבים זאת?

אי מלתחת, אם יכתבו מתחת לחתימתם, **גייז ליה** הרי בעל השטר יכול לחתוך את זה, כדי שיוכל למחוק את השטר.

אי עילאי, אם הם יכתבו מעל חתימתם, **מחיק ליה**, הוא ימחוק את הודעת העדים ביחד עם כל השטר, ואנו נכשיר אותו כדין שטר שהוא ועדיו על המחק!?⁽⁷²⁾

המחק וגם השטר עצמו היה מחוק, ובכך יצאנו מידי החשש שמא היה לכתחילה השטר על הנייר והמלוה מחקו, שהרי העדים מעידים לפנינו שהשטר נכתב לכתחילה על המחק. שעדיף לעשות תקנה לשטר מחוק מאשר לשטר שהוא על הנייר? ותירצו, שהוא ועדיו על המחק שכיח יותר, שיש לסופר כמה שטרות שלא נכתבו כהלכה ומחקם. אבל הוא על הנייר ועדיו על המחק ל א כל כך שכיח. ולכן לא עשו בו את התקנה.

72. לדעת הריב"ם, שמכירים גם על המחק עצמו אם הוא נמחק פעם אחת או פעמיים, יש עצה שישפכו שם דיו וימחקו, ויכתבו "אנחנא סהדי",

השטר, כדי לזייף ולכתוב במקומו שטר חדש, הרי לא נפסול אותו, כי הוה ליה אידי ואידי, שהרי גם השטר וגם העדים כתובים על נייר שנמחק **שתי פעמים**. והרי רב מכשיר כשלא ניכר הבדל בין צורת המחיקה של השטר לצורת המחיקה של העדים!?

ומתרצת הגמרא: **אמר אבוי: קסבר רב: אין העדים חותמין על המחק אלא אם כן נמחק בפניהם**, כדי שיראו שמקום חתימתם לא נמחק אלא רק פעם אחת בלבד.

מיתובי לרב מהא דתניא: שטר שנכתב באופן שהוא, נוסח השטר, כתוב על הנייר החלק, ועדיו חותמים על המחק, כשר. שהרי את חתימת העדים בלאו הכי צריך לקיים על ידי הכרת חתימתם, ואם כן, אין חשש לזיוף בגלל המחק.

ואילו לדברי רב, המכשיר בהוא ועדיו על המחק, תקשי: **וניחוש דלמא מחיק ליה** את השטר, **וכתיב מאי דבעי**, ויכתוב שטר חדש במקומו, וכשיגיע השטר לידי בית דין, הרי

נאמר בגמרא אינו דומה נמחק פעם אחת לנמחק שתי פעמים, אבל העדים אינם יכולים להבחין בכך. תוס' ד"ה גופא.

71. ולכן כשבא לפנינו שטר הבא הוא ועדיו על המחק אין לחשוש שמא לכתחילה היה השטר כתוב על הנייר והמלוה מחקו וכתב שטר אחר על המחק כי אז היה צריך להיות כתוב "אנחנא סהדנא" ואין לחשוש שמא מסר לו הלוח שטר פסול שלא נכתב כדין. תוס' ד"ה גופא.

והקשו התוס' שם מדוע לא תיקנו להיפוך ששטר שהוא על הנייר ועדיו על המחק יהא כשר גם בלא "אנחנא סהדי" וכששניהם על המחק יצטרכו העדים לכתוב שאנו חתמנו על

השטר יכתבו העדים: **אנחנא סהדי** התמנא **על ניירא** אנחנו חתמנו על נייר חלק ו**שטרא** **על מחקא** והשטר נכתב על נייר מחוק, וכאשר השטר יגיע לידינו נדע שלא הוא מחק את השטר אחר הכתיבה אלא כך הוא היה מלכתחילה! (74)

[השתא נמו] **מאי אמרת** מה עוד יש לחשוש **מוחק וחוזר ומוחק** שמא הוא ימחק פעם שניה את השטר **הא אמרת: אינו דומה נמחק פעם אחת לנמחק שתי פעמים** ויכירו שהוא מחק את השטר בפעם השנייה!?

ומתרצת הגמרא: **הני מילי**, מה שרב אמר

ומתרצת הגמרא: **דכתיבי בין סהרא לפהרא**. הם כותבים את הודעתם בין שתי החתימות של העדים, כך שאם הוא ימחק שם, יהא ניכר הזיוף. שהרי שם מחוק פעמיים ואילו מקום החתימות מחוק רק פעם אחת. (73)

ומקשה הגמרא: **אי הכי, אימא סיפא** של הברייתא: שטר שנכתב **הוא על המחק ועדיו על הנייר** החלק, **פסול**. משום שאנו חוששים שמא הוא מחק את השטר הקודם וכתב במקומו את השטר הנוכחי.

ותקשי, **אמאי פסול!**? **הכא נמי**, גם כאן יש עצה **נכתבו הכי** שלכתחילה בשעת כתיבת

פעמיים.

אלא, הטעם שאין לחשוש שמא הוא ימחק את "אנחנא סהדי" ביחד עם כל השטר, כי כאשר יבא לפנינו שטר כזה שהוא ועדיו על המחק לא נכשירנו אלא אם כן אין שום ריוח בין העדים כדי שנהיה בטוחים שלא היה כתוב שם "אנחנא סהדי".

והקשו התוס' על זה, אם כן, לא היו צריכים העדים לכתוב כלום בין חתימותיהם אלא להשאיר שם ריוח כשיעור "אנחנא סהדי", שאם הוא ימחק את כל השטר נפסול אותו בגלל הריוח שבין עד לעד?

ותירצו, שאם לא נצריך את העדים לכתוב "אנחנא סהדי", הם לא ישאירו שם מקום פנוי כי יאמרו למה נרחיק חתימתנו זה מזה מאחר ואין כתוב שם כלום. תוס' ד"ה גופא.

74. הרשב"א בתשובה כתב [הובא בשלטי הגבורים כאן בדף עה א מדפי הרי"ף] שלכאורה, כיון ש"אנחנא סהדי" הוא בין עד לעד, נמצא שרק עד אחד חתום על כך, ואיך נאמינו! ? אלא, כיון שאותו עד מעיד שהוא כותב על דעת שניהם, אנו מאמינים לו שחבירו אכן הסכים

ואם הוא ימחק את זה נוכל להבחין ששם מחוק פעמיים לעומת מקום החתימות שמחוק רק פעם אחת?

אלא, שתירוצן הגמרא עדיף שאפשר לכתוב בין החתימות בלי לשפוך דיו. תוס' ד"ה אי. והקשה הרע"א, שעדיין היה אפשר לומר כותבים למעלה מחתימתם, שהרי במילא מקום המחק גדול כשיעור שאפשר לכתוב עליו "אנחנא סהדי" וגם שתי חתימות. ואם כן מדוע שיכתבו "אנחנא סהדי" בין החתימות? והרי יותר קל לכתוב על אותו מחק עצמו לפני החתימות!?

73. כך מפרש הריב"ם בתוס'. וראה שם שביארו מדוע לא נחשוש באופן שהמקום שבין החתימות הוא חלק, ואז לא יועיל שיכתבו שם "אנחנא סהדי", שהרי הוא יכול למחוק אותו ויהא הכל כתוב על מחק של פעם אחת בלבד. והתוס' חלקו על הריב"ם, משום שרק כשכותבים על המחק ניתן להבחין בהבדל בין מה שכתוב על מחוק פעם אחת לבין מה שכתוב על מחוק פעמיים. אבל על המחק עצמו אי אפשר להכיר אם הוא מחוק פעם אחת או

בעל השטר מחק פעם נוספת את השטר או לא: ולית **מגילתא אחריתא**, ולמחוק. אפשר לקחת נייר אחר ולכתוב עליו, ואחר כך למחוק את הכתב, ולידמי, לעשות השוואה בינו לבין השטר המחוק, ועל ידי כך נבחין אם השטר נחק רק פעם אחת או פעמיים! ?

ומתרצת הגמרא: לא דמי מחקא דהא **מגילתא למחוקא דהא מגילתא**. אי אפשר לעשות השוואות בין שני ניירות, כי לפעמים אחד מהם דק יותר והמחיקה ניכרת בו יותר מאשר בנייר השני העבה יותר.

ומקשה הגמרא: ולקבלה לחתימות ידא **דפהרי בבי דינא**, הרי אפשר להביא את חתימות העדים לפני בית הדין שיקיימו

שאינו דומה נחק פעם אחת לנחק שתי פעמים זה רק היכא **דחתימי פהרי אמחוקא**. כשהעדים גם חתומים על המחק שאז אין לחשוש שמא הוא ימחוק פעם שניה את השטר כי אז יראו את ההבדל בין שני המחקים שאחד מחוק יותר מהשני. אבל **היכא דלא חתימי פהרי אמחוקא אלא אניירא**, במקרה של הברייטא, שהעדים חתומים על הנייר החלק, לא ידיע. אי אפשר להבחין במחק עצמו של השטר מלמעלה אם הוא מחוק רק פעם אחת או פעמיים, ולכן לא תועיל הודעת העדים שהשטר נכתב על נייר מחוק, כי עדיין יש לחשוש שמא הוא מחק את השטר בשנית.

ומקשה הגמרא: הרי יש עצה לבדוק אם

שמתחתיו [אך עדיין יקשה, שאם המלוה ימחוק את השטר כיצד נפסיד לו על סמך עד אחד שמעיד שהיה כתוב לכתחילה על הנייר].

וכתב הריטב"א, שהרא"ה אכן חולק על הרשב"א, מן הטעם האמור שאין ראייה מ"אנחנא סהדי" הראשון, וגם מהשני אין ראייה, כי הגמרא באמת היתה יכולה לתרץ כן, שעד אחד לא נאמן, אלא שעדיפא מיניה מתרץ].

וכתב בקובץ שיעורים, שדברי הרשב"א צריכים ביאור. כי מה בכך שאין חושדין עד אחד בשקר, הלא סוף סוף גזירת הכתוב הוא שאין סומכין על עד אחד לענין ממון?

ולכאורה כוונתו היא, שגזירת הכתוב הוא רק במקום שאף אם האמת כדבריו של העד, מכל מקום, יש כאן רק עד אחד. אבל כאן, אם נאמינו שנעשה מדעת שניהם, הרי לפי דבריו ישנן שני עדים, ובאופן כזה לא נאמרה גזירת הכתוב.

אבל עדיין אינו מספיק, שאם כן, אם יעיד עד אחד שראה שני עדים שמעידים בבית דין שראובן לוו משמעון ונתקבלה עדותו, וכי יהא

עמו, שהרי גם עד אחד אינו חשוד לשקר, שהרי מצינו שיש לו נאמנות לשבועה ולפעמים אפילו לגבי ממון, באופן שהעומד "כנגדו" אינו יכול לישבע, וכן לגבי קינוי וסתירה בסוטה, נאמן עד אחד.

[הרשב"א הוציא מזה דין למעשה, שאפשר לקיים מחקים בשטרות בין עד לעד. וכתב שמ"אנחנא סהדי" הראשון אין ראייה, לפי שאפשר לומר שהעד הראשון לא היה חותם על שטר שהוא על הנייר ומקום החתימה על המחק אלולי שהיתה דעתו שחבירו יכתוב לאחר מכן "אנחנא סהדי", שלולי זאת עלול המלוה למחוק את כל השטר ולזייף אחר במקומו, אבל מ"אנחנא סהדי" השני יש ראייה, שאיך נאמין לו שהשטר היה לכתחילה על המחק.

והריטב"א כתב שמתעם אחר אין להוכיח מ"אנחנא סהדי" הראשון, כיון שאין צריך שם לנאמנות אלא כדי להבטיח שהמלוה לא ימחוק את השטר, ומאחר שיש שם "אנחנא סהדי" אם הוא ימחוק אותו הוא ישאר רק עם עד אחד

אותם, ולמחוק ואחר כך נוכל למחוק אותן, ולידמי, ונשווה את המחיקה הזאת שהיא באותו נייר עם יתר השטר, (75) ונדע אם הוא מחק פעמיים את השטר! ?

ומתוצאת הגמרא: **אמר רב הושעיא: אינו דומה נמחק בן יומו לנמחק בן שני ימים.** ולכן אי אפשר להשוות בין המחיקה של העדים שנעשתה זה עתה לבין מחיקת השטר שנעשתה מכבר.

ומקשה הגמרא: **ולישחיה, נשהה את המחיקה של מקום העדים זמן מה, ולאחר מכן נשווה עם יתר השטר! ?** (76)

ומתוצאת הגמרא: **אמר רבי ירמיה: חיישינן לבית דין טועין, שלא ידעו לדקדק כל כך ולהשהות את המחיקה של העדים אלא ישו מיד את המחיקות ונמצאו מכשירים את המזוייף, לכן תיקנו חכמים לפסול את כל השטרות שהם על המחק ועדיהם על הנייר.** (77)

שנינו במשנה: **רבי חנינא בן גמליאל אומר: מקושר שכתבו עדיו מתוכו כשר מפני שיכול לעשותו פשוט.**

השיב רבי לדברי רבי חנינא בן גמליאל, רבי הקשה על דבריו של רבי חנינא בן גמליאל, האיך אפשר להכשיר שטר מקושר שהעדים חתמו מתוכו! ?

והלא אינו דומה זמנו של זה לזמנו של זה, קט"ב-הזמן שכותבים בשטר פשוט אינו דומה לזמן שכותבים בשטר מקושר:

כי שטר פשוט, מלך שנה, בשנה הראשונה לשלטונו של המלך, מונין לו שנה, כותבים בשטר "שנה אחת למלך פלוני". שתיים, ובשנה השניה למלכותו מונין לו שתיים, כותבים בשטר "שנתיים למלך פלוני".

ואילו בשטר מקושר, מלך שנה, מונין לו שתיים. בשנה הראשונה כבר כותבים "שנתיים למלכותו". שתיים, מונין לו שלש. בשנה השניה כותבים "שלש שנים", מן הטעם שיבואר להלן.

ואם נכשיר שטר מקושר שעדיו מתוכו, עלולה לצאת מזה תקלה — וזימנין דיוזף מיניה זוזי במקושר, לפעמים הוא ילוח ממנו בשטר חוב מקושר שעדיו מתוכו,

נאמן? ?

ואולי יש לומר, שכאן הוי רק גילוי מילתא. שהרי שניהם חתמו על השטר, אלא שאנו מסתפקים שמה הם חתמו על שטר אחר והמלוח מחקו וכתב שטר אחר במקומו, נמצא שהעד מעיד רק שהם חתמו על שטר זה ולא על אחר וזה הוי רק גילוי מילתא בעלמא שהוא מגלה על מה העידו העדים, ועל זה אין גזירת הכתוב שלא נאמן לעד אחד, כיון שאינו חשוד לשקר.

75. או אם נשאר גליון בשטר אפשר לכתוב שם

משהו ולמחוק. ריטב"א.

76. הרשב"ם מביא שיש שאינם גורסים את הקושיא הזאת [כי יש הבדל גם בין נמחק זמן מועט לנמחק זמן רב. תוס'], אלא שרבי ירמיה בא לומר תירוץ נוסף על רב הושעיא, שחיישינן לבית דין טועין שלא יחשבו על העצה הזאת למחוק את חתימות העדים ולעשות השוואה בין המחיקות.

77. ואף על גב דאמרינן לעיל [קלח ב] שאין